

MIHÁLY Ildikó

Kihívások és lehetőségek a pénzügyi ismeretek oktatásában

Az utóbbi évtizedekben a hagyományosnak tekintett tudnivalók – a megszokott tantárgyak által megjelenített műveltséganyag mellett – egyre több olyan ismeret elsajátítását várja el az iskolától a társadalom és/vagy a család, amit korábban szinte kizárólag a családban lehetett megtanulni, vagy aminek a szükségessége még nem tudatosult a tananyagfejlesztőkben. Ezen újdonságok egyikét mindenképpen a *pénzügyi ismeretek* jelentik, melyek intézményes átadása iránt – különösen az ezredforduló óta - egyre nagyobb az igény, mégpedig a legkisebb korosztályok nevelési-oktatási programjaitól egészen a felnőttképzést nyújtó intézmények kínálatáig, minden iskolatípusban egyaránt. De mi magyarázza ezt a felfokozott érdeklődést?

Elsősorban a gazdasági-társadalmi valóságban, illetve az arra ráépülő intézményrendszerben bekövetkezett változások mértéke és azok jellemzői. Ha csak a foglalkoztatás elkerülhetetlen újdonságait nézzük: a korábbi, többnyire állandó, vagy legalábbis hosszú időtartamú alkalmazást biztosító munkaszerződések helyett a mai – és a jövő – munkavállaló nem csak gyakori munkakör- és munkahely-váltásra kényszerül, hanem egyre többször ún. *atipikus* formák igénybe vételével - rövid távú, meghatározott idejű, vagy rész-foglalkoztatást biztosító lehetőségekkel - kell beérnie. Folyamatosan módosulnak az idős kori ellátás, valamint az egészségbiztosítás pénzügyi lehetőségei és kötelezettségei; a növekvő fogyasztási igények pedig sokakat – nemegyszer felelőtlen – adósságokba hajszolnak, miközben mind többeknek van a megélhetésük fedezeténél jóval nagyobb, különféle befektetésekre ösztönző pénze is. Ezek a változások az egyéntől és a családtól minden eddigénél jóval tudatosabb pénzgazdálkodási ismereteket követelnek meg, miközben a folyamatosan fejlődő technológiai és piaci innováció, a növekvő verseny miatt nemcsak színesedik, hanem egyre bonyolódik a pénzügyi szolgáltatásokat végző intézmények palettája; ezek a változások ugyanakkor a fogyasztók aktív közreműködése nélkül nem válhatnak igazán hatékonyá, eredményessé.

Ráadásul nemcsak minden generációnak mások az elvárásai, hanem ugyanazon a generáción belül is minden életkorban és minden élethelyzetben más és más szerepe van a pénznek, netán a pénz hiányának. Azt se hagyjuk figyelmen kívül, hogy sokan egyáltalán nem szeretnek pénzről beszélni¹; illetve hogy bizonyos kultúrák bizonyos helyzetekben ezt egyenesen meg is tiltják! (Illem- és protokoll tankönyvek némelyike a lehetséges társalgási témák felsorolásakor egyenesen tabuként tekint a pénzre, illetve bármilyen, ahhoz kapcsolható gondolatmenetre...) Nem csoda tehát, ha az éppen hivatkozott cikk írói szerint az 1999 és 2007 közötti időszak során a vizsgált főiskolások körében csak annyi javulást tudtak elérni, hogy a fiatalok legalább – korábbi, mereven elutasító álláspontjukon túllépve - már hajlandónak bizonyultak a szükségesnek ítélt pénzügyi tanácsokat on-line programok révén, esetleg egy bizalmi személytől egyénileg fogadni.

Elkerülhetetlenné válik tehát az, hogy a gyerekeket – de a felnőtteket is – mihamarabb pontos és jól használható pénzügyi ismeretekkel vétezzük fel; ebben pedig az oktatási intézmények tananyagának megfelelő alakítása játszhat meghatározó szerepet. Csak így biztosítható ugyanis – a fejlesztők évtizedek óta idézett gondolatmenetével élve² -, hogy a gyerekek minden szükséges tapasztalatukhoz - lehetőség szerint – szakszerű, tanári irányítás

1 Ld. Joseph Hoffman, Institute of Certified Financial Planners (1999) In: *Teaching Financial Literacy Across the Generations* Journal of Extension 2013

2Ld. pl. – egyebek között - Hollis Leland Caswell – Doak Sheridan Campbell: *Curriculum Development* American Book Company, 1935

mellett jussanak hozzá. Különösen érvényes ez a pénzügyi ismeretekre vonatkozóan, ugyanis sok család – a téma már említett elutasítása jegyében - még ma is tudatosan kerüli gyermekeik jelenlétében a pénz kérdését, így akarva – úgymond – megkímélni gyermekeiket a jövedelmi viszonyok nem kevés nehézségének észlelésétől.

Mindezek hatását csak felerősítette az utóbbi időkben a világ pénzvilágát sújtó tragikus krízis, megannyi gazdasági és szociális következményével együtt. Hogy ne említsük – ettől függetlenül - a pilótajátékoknak bedőlő, az irreális meggazdagodást ígérő szélhámósok áldozatává váló emberek millióit a világ minden táján... Nyilvánvalóan, megfelelő pénzügyi tájékozottság híján az ő áldozattá válásuk elkerülhetővé lett volna!

Első lépések a pénzügyi ismeretek tananyagba emelése felé

A felsorolt okoknak – külön-külön és együttvéve – szerepük volt abban a folyamatban, mely elvezetett odáig, hogy jó másfél évtizeddel ezelőtt megkezdődött a pénzügyi ismereteknek az iskolai oktatásba való beépítése; először az amerikai földrész iskolái, majd a nyugat-európai oktatásirányítás szervezetei keresték a lehetőséget ezeknek a tananyagba való beemelésére. A *pénzügyi műveltség megvalósításának* ugyanis - a nevelési eszközök felhasználása révén – az a célja, hogy a majdani fogyasztók/befektetők jobban megismerjék a pénzügyi termékeket, pontosabb információkat és/vagy hiteles tanácsokat kapjanak róluk; hogy kifejlesszék magukban azokat a készségeket, amelyek révén többet tudnak a pénzügyi kockázatokról és lehetőségekről, és helyesebb döntéseket hoznak. Tisztában kell lenniük azzal is: hova fordulhatnak segítségért annak érdekében, hogy megteremthessék saját finánciális „jól-létüket”³. Az *Európai Unió*, az *OECD*, valamint az oktatás segítségével egyéb területeken is komoly szerepet játszó *Világbank* – kezdettől fogva ennek a folyamatnak az élére állt. Szakmai dokumentumaik tanúsága szerint azonban a tagországok némelyike még ezt megelőzően többéves oktatói tapasztalatot mondhatott magáénak.

Az Európai Unió vezetői az 1997-ben aláírt Amszterdami Szerződésben (153. §) fogalmazták meg első ízben a *fogyasztói ismeretek oktatásának* szükségességét, még pedig az európai polgárokat megillető jogok egyikeként. Állásfoglalásuk szerint a megfelelő információkhoz való hozzáférést minden tagállamnak biztosítania kell állampolgáraik részére; e feladatok értelmében ezért a közösség vezetői helyi, országos és regionális akcióterveket is kidolgoztak a kötelező oktatást biztosító iskolákban bevezetendő modellek és hatékonyak bizonyult módszerek felkutatására, közzétételére.

Nem meglepő módon első körben legtöbb országban a *felnttktatás* tartotta fontosnak az új ismeretanyag hasznosítását. Az Európai Bizottság 2003-ban útnak indított *DOLCETA-programja* is eredendően a felnőtteknek szánt fogyasztóvédelmi ismeretek továbbítását célozta meg, de a szakértők hamar rájöttek: bővíteni kell a tematikát. „Túl sok fogyasztó nem ismeri az alapvető pénzügyi eszközöket és szolgáltatásokat. A pénzügyi oktatás elengedhetetlen ahhoz, hogy az állampolgárok megfelelő pénzügyi döntéseket hozzanak” - mondta e felismerésükről néhány évvel később Charlie McCreevy, belső piaci biztos⁴. Az online oktató-oldal létrehozói rövid idő alatt azt is belátták: mielőbb szükség van e témákkal az *iffúság* elérésére, ehhez pedig a tagállamok illetékeseinek megnyerésére is. E döntés nyomán a 10 év feletti korosztályok számára kibővített DOLCETA mára már minden uniós tagország számára hozzáférhetővé vált; 21 nyelven, több-tízezer weboldalon, dokumentumok ezrei révén segíti a pénzügyi műveltség terjesztését; a feldolgozott témák tanórai alkalmazásához közvetlen *módszertani segítséget* is nyújtanak a pedagógusoknak. Csak néhány ezek közül:

3 OECD: Improving Financial Literacy: Analyses of Issues and Policies, 2005.

4 Ld. Európai Parlamenti Szemle, 2008. április 29.

pénzügyi szolgáltatások, banki műveletek, fizetési módok, jelzálog, megtakarítás, befektetés... Ezeket az ismereteket modulokba rendezve kínálják fel a felhasználóknak.

Nemzetközi szervezetek részvétele az új törekvésekben

A jelenleg 34 tagországot számláló *OECD*, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet – mint már jeleztük – 2005-ben fogalmazta meg közvetlen ajánlásait a pénzügyi ismeretek iskolai oktatására vonatkozóan. Hangsúlyozta: ezeket a témákat be kell építeni az iskolai curriculumba, s az egyes korosztályok számára nem csak adekvát formában kell feldolgozni, hanem meg kell találni velük kapcsolatban is az *interaktív* alkalmazás, a tapasztalatokra való építkezés, valamint az egyéni képességekhez való *adaptálás* különféle módozatait. Szakértői fontosnak tartják a pénzügyi ismeretek oktatását a kereskedelmi szempontoktól elkülöníteni, miközben azt is hangsúlyozzák: ezeket az ismereteket elsősorban az *életút-tervezésbe* beépítve lehet és kell majd alkalmazni. Az *OECD* programjavaslatok az elméleti tudásanyag megszerzésén kívül az idetartozó készségek begyakorlását is szükségesnek tartják, a pénzügyi műveletek közben tanúsítandó *felelős magatartás* elsajátításával együtt.

A világszervezet e programjához a G20 és közel száz gazdasági szervezet közreműködésével kialakított egy speciális nemzetközi hálózatot is⁵, amely 2011-ben egy tizenkét országot érintő, kérdőíves vizsgálatot⁶ végzett 18. évüket betöltött fiatalok körében. A felmérés célja az volt, hogy összevessék egymással a különböző országokban folyó pénzügyi oktatás tapasztalatait, ezáltal segítve a téma továbbfejlesztésén munkálkodókat. A kiválasztott országok pénzügyi rendszere, persze, igencsak eltérő volt, mint ahogy az oktatás gyakorlata is meglehetősen változatos képet mutatott; a jobb összehasonlíthatóság érdekében ezért a kérdőív összeállítói némileg módosították az *OECD* korábbi, fentebb idézett definícióján. Az új fogalom-értelmezés a következőképpen alakult: „A pénzügyi műveltség ...a tudatosság, valamint az ismeretek, készségek, attitűd és viselkedés olyan kombinációja, amely szükséges a helyes pénzügyi döntések meghozatalához, végső soron tehát az egyén pénzügyi 'jól-létének' az eléréséhez”. A felmérés során feltett, a gyakorlati életből vett példákat megjelenítő, gyakran feleletválasztóan megfogalmazott kérdések – sok egyéb közt - olyan területeket érintettek, mint a hitel-túllépés kezelése, a kölcsönök és a megtakarítások tennivalói, de kitértek annak tisztázására is, hogy a megkérdezett honnan szerzi jövedelmét, vannak-e adósságai, miként fizeti a számláit. A válaszoktól azt várták, hogy segítségükkel minél pontosabban be tudják azonosítani azokat a célcsoportokat, amelyek esetében a legsürgetőbbben be kell vezetni a pénzügyi ismeretek oktatását. Tapasztalataik értékelése nyomán újabb és újabb ajánlásokat fogalmaztak meg.⁷

Ugyancsak az *OECD* tevékenységéhez tartozik a háromévenkénti *PISA-vizsgálatok* lebonyolítása. A legutóbbi, 2012-es felmérés során 18 ország esetében közvetlenül is mérték a 15 évesek pénzügyi ismereteit, készségeit, hangoztatva, hogy ezek is hozzátartoznak a mindennapi élethelyzetekhez, részei a hétköznapi problémamegoldási feladatoknak. A felmérés előkészítő fázisának tapasztalatairól szóló beszámolóból⁸ már a vizsgálat megkezdése előtt kiderült: aktuálisan a pénzügyi ismeretek oktatása az USA néhány államában, az Egyesült Királyságban, Japánban, a Koreai Köztársaságban és Malaysiában a

5OECD International Network on Financial Education

6Ld. Adele Atkinson - Flore Anne Messy: *Assessing Financial Literacy in 12 countries*. In: Journal of Pension Economics and Finance 2011 okt. (A kérdőív kitöltésében Magyarország illetékesei is részt vettek.)

7Ld. pl. INFE PRIORITIES FOR 2012-2014 Cartagena.

8Flore Anne Messy: *Financial education at School* International OECD/INFE Guidelines. FCAC-OECD Conference on Financial Literacy Toronto, 26-27 May 2011

legszínvonalasabb, de ígéretesen és gyorsan fejlődik Ausztráliában és a Cseh Köztársaságban is. Tematikáit 10 országban az oktatás minden szintjén már kötelezően, általában heti egy-egy órában tanítják, de 8 ország esetében a pénzügyi nevelés átfogja a teljes közoktatás időszakát, azaz 3 és 18 éves kora között minden gyermek részesül benne. Az előadó által a jövő számára megfogalmazott következtetések között pedig hangsúlyosan szerepelt e programok a minél korábbi megkezdése, a pedagógusok számára biztosítandó szakmai alap- és/vagy továbbképzések megszervezése, a *szülők* programba való *bekapcsolásának* szükségessége, valamint az oktató intézmény minél több *külső szakemberrel* és magánvállalattal való együttműködésének kialakítása.

Ami pedig a PISA vizsgálatnak a *pénzügyi műveltségterületre* vonatkozó megállapításait illeti, az értékelők azt tapasztalták, hogy a megkérdezett tizenöt éves korúak legjobban – de ez sem jelent többet a vizsgált populáció 30-40%-nál! – a pénzre és a pénzügyi tranzakciókra vonatkozó kérdéseket válaszolták meg; a többi témában, pl. a pénzügyi tervezés vagy a kockázatok helyes megítélésében általában jóval bizonytalanabbak voltak. Azt is megállapították, hogy a mért adatok szerint a matematikai és a pénzügyi alapismeretek között csupán egyetlen területen mutatható ki átfedés: a mindennapok során használt elemi számtani műveletek vonatkozásában.⁹ Ez pedig mindenekelőtt az iskolai számtanfeladatok élet közelebbé tételének fontosságára hívja fel a figyelmet.

E téma kapcsán – természetesen - a *Világbank* álláspontja is megkerülhetetlenné válik; hisz' ez az intézmény közismerten támogatja számtalan országban a pénzügyi műveltség növelését célzó kezdeményezéseket is. Sőt, e tevékenységének egyfajta összegzéseként nemrégiben egy összefoglalót is megjelentetett¹⁰, melyben vizsgálódásai alapjaként a pénzügyi műveltség lényegét a következőképpen határozta meg: „Magában foglalja a pénzügyi tudatosságot és mindazokat az ismereteket, amelyek a pénzügyi termékekkel, intézményekkel kapcsolatosak, és az olyan készségeket, mint a pénzbefizetés kamatainak a kiszámítása, általában a pénz mozgatása és a tervezés. A gyakorlatban, természetesen, ezek a fogalmak átfedik egymást.” A világ több, mint kéttucatnyi – különböző földrajzi és gazdasági helyzetű – országában elvégzett kérdőíves felmérésük érdekes tanulságokat hozott. Demográfiai tekintetben az alábbiak derültek ki:

- A nők pénzügyi műveltsége majdnem mindenütt alacsonyabb szintű;
- A pénzügyi ismeretek az életkor függvényében egy fordított U-formát követnek;
- A pénzügyi műveltség szintje összefügg a jövedelemmel és az iskolázottsággal;
- Mindebben földrajzi és faji/etnikai eltérések is megmutatkoznak.

A pedagógiai tervezés szempontjából pedig különösen érdekes az a különbségtétel, amire az egy-egy adott országot jellemző átlagjövedelmek késztették a kutatókat, és amelynek a figyelembe vételétől – tapasztalataik szerint - az oktatási programok megtervezése során sem tanácsos eltekinteni. Ezek szerint ugyanis magas átlagjövedelmű országoknál

- A pénzügyi műveltség korrelál a nyugdíj-rendszerrel;
- Ennél sokkal bonyolultabban kapcsolódik a befektetési szemlélethez;
- Hatással van az egyes embert érintő adósság és jelzálog-következményekre;
- A pénzügyi tájkozottság még a makro-ökonómiai folyamatokat is befolyásolhatja.

9 Ld. PISA 2012 FINANCIAL LITERACY ASSESSMENT FRAMEWORK; Doc: FinLit_Frmwrk_PISA12

10 Lisa Xu - Bilal Zia: *Financial Literacy around the World. An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward.* The World Bank Development Research Group, Finance and Private Sector ,Development Team 2012.

Ezzel szemben az alacsony átlagjövedelmű országok esetében kiderült, hogy

- A pénzügyi ismeretek elsősorban attól függenek, van-e bankszámlája valakinek vagy nincs;
- A pénzügyi ismeretek hatással vannak a biztosítási gyakorlatra;
- Az üzleti ismeretek ugyancsak alacsony szinten vannak;
- A pénzügyi nevelés iránti érdeklődés viszont nagyon széles körű.

Nem meglepő tehát, hogy a Világbanknak az oktatás számára megfogalmazott javaslatai között első helyen annak hangsúlyozása áll: *minden esetben számításba kell venni a befogadók célcsoportjának speciális szükségleteit és elvárásait*. Külön felméréseik alapján¹¹ – például – azt is megállapították: még a tizenéves korosztályok esetében is különbséget kell tenni a különféle sajátosságot megjelenítő ifjúsági csoportok között; a szerint is – egyebek között -, hogy a tanulók állami iskolába járnak-e vagy nem, esetleg bevándorló családokban élnek; és mindenképpen azt is meg kell tudni róluk, hogy ők és a családjaik hogyan vélekednek általában a borralalóról, a megtakarításokról, és egyáltalán: mit tudnak a pénz értékéről, és – mondjuk – az autók eladási áráról.

Néhány „úttörő” ország pénzügyi oktatási programjainak tapasztalataiból

A nemzetközi szervezeteknek a pénzügyi ismeretek terjesztésében elért eredményeit röviden áttekintve a következőkben nézzük meg azt, hogy *egyes országokban* mióta és miképpen próbálkoznak az oktatási intézmények e műveltségelemek és készségek alkalmazásaival, hisz' elsősorban ezek voltak azok a tapasztalatok, amikre a transznacionális vizsgálatok is elsősorban építkezhettek!

Időrendben – mint jeleztük - az *Amerikai Egyesült Államok* és *Kanada* különböző térségeiben indultak meg az első iskolarendszerű, kezdetben kizárólag a felnőttek, majd a középiskolások pénzügyi oktatását magára vállaló programok; ezt követték a finansiális alpműveltség általános iskolák számára kidolgozott témái, amik 2006 óta már minden államban az alaptananyag részét képezik, legfeljebb hangsúlyok okozta különbségek mutatkoznak közöttük. Mivel ezen a téren az észak-amerikai földrészen már évtizednél is több tapasztalat halmozódott fel, igencsak meglepően hangzik, hogy az ottani pedagógusok némelyike még mostanság is kifejezetten úgy érzi: tanulóik körében a pénz igencsak provokatív témának minősül.¹² Pedig az *Investopedia*, ez a *kanadai Alberta* államban alapított internetes felület is már 1999 óta működik! A célja pedig vállaltan az, hogy gyakorlati segítséget adjon a pénzügyi ismeretek oktatására készülő pedagógusoknak az alapvető témák tanórai kidolgozásához. Ahhoz, hogy megtaníthassák: mi a pénz, mi a pénzkereset, milyen pénzügyi áruk és szolgáltatások vannak, melyek a leggyakoribb igények és szükségletek, milyen megtakarítási lehetőségek vannak, mik lehetnek a rövid-távú megtakarítások céljai és, hogyan lehet a számlát működtetni stb.

Az egyes amerikai államok oktatási tapasztalatait is számtalan szakmai publikáció foglalja össze. Példának okáért *Illinois*¹³ államban a fogyasztói ismeretek részeként kialakított ismeretanyag elsősorban a személyes pénzügyi jártasságok megalapozását célozza meg, és ott már régóta alkalmaznak egy tesztet is, ami – évente két alkalommal – a tanulók felkészültségének aktuális állapotáról tájékoztatja a tanáraikat. A folyamatos ellenőrzés azt – a

11Ld. Pl. Karen P. Varcoe, Allen Martin, , Zana Devitto, , Charles Go: *Using A Financial Education Curriculum For Teens* In: *Financial Counseling and Planning*, Volume 16 (1), 2005.

12Jean Folger: *Teaching Financial Literacy To Kids* In: *Investopedia* 2013

13 *Consumer Education in Illinois Schools*. Illinois State Board of Education, Program Planning and Development Division, 1986

korábbi tapasztalatot – látszik megerősíteni, hogy e tekintetben a fiúk teljesítménye jobb, mint a lányoké, és hogy – köszönhetően az oktatásnak – a magasabb osztályok tanulói sikeresebben szerepelnek ezeken a megmérettetéseken, mint fiatalabb társaik. Maryland iskoláiban, a megszokottól eltérő módon, a pénzügyi döntések szerepét az életpálya függvényében tanítják, s a vagyon megalapozásának tudnivalói mellett a vagyon kockázataira is figyelmeztetnek a tantárgy oktatói¹⁴. Texasban a tanárképző egyetemen működő szakmai tanács¹⁵ újabban olyan témákkal is foglalkozni kezdett, mint – például - a pénzügyi pszichológia, vagy a pénzügyi életrajz-készítés. Az oklahomai oktatási minisztérium által összeállított speciális tananyag¹⁶ a szokásos ismereteken kívül foglalkozik a pénzkölcsönzéssel és a kölcsön késedelmes visszafizetésének kérdéseivel, a csalás és a lopás problémáival, az ingatlanvásárlással, a szerencsejátékokkal, a jótékonyág lehetőségeivel, valamint a csődhelyzet tudnivalóival is.

Időközben a pénzügyi ismeretek átadásának *életkori határai* fokozatosan lejjebb csúsztak. Ennek megfelelően az életkor függvényében is kialakult egyfajta tematikai egymásra épülés¹⁷. Mind erősebb az a meggyőződés, hogy már hároméves kortól el lehet és el kell kezdeni a pénzre vonatkozó műveltséganyag átadását! Mielőbb rá kell vezetni a kicsiket – például - arra, hogy a szükségletek megvásárlásához pénzre van szükség; hogy ezt a pénzt meg kell keresni; hogy vásárlás előtt át kell gondolni, valóban szükség van-e arra, amit venni kívánunk; és hogy különbség van a között, amit szeretnénk, és amire szükségünk van. A 6 és 10 év közötti gyerekek már megválaszthatják, miként költik el zsebpénzüket; de meg kell értetni velük, hogy vásárlás előtt helyes az árakat egymással összevetni és a kedvezőbbet választani; tudatosítani kell bennük az online-vásárlásokkor megadott információk veszélyeit is, és meg kell magyarázni nekik a takarékoság hasznát. A következő életszakaszban, azaz 14 és 18 év közöttiek esetében hasznos rávilágítani arra, hogy egyes iskolák komoly költségterhet róhatnak a szülőkre; hogy van, amikor hasznosabb készpénzzel, mint kártyával fizetni, hogy a kártyán lévő pénz is adózik, ugyanakkor az egyéni nyugdíjszámlán gyűjtött pénzösszeg adómentes.

Nagyon érdekesek azok a javaslatok¹⁸ is, amik konkrétan arra vonatkoznak, hogyan lehet az *óvodás* gyerekeknek megtanítani az alapvető pénzügyi ismereteket! Ezek szerint első lépésben meg kell mutatni nekik a pénzügyi mérleget, és pontosan meg kell nevezni őket. Be kell mutatni a gyerekeknek, hogyan fizetünk a különféle helyzetekben; nekik is adni kell egy kis saját zsebpénzt, és ami talán a legfontosabb: a szerepjátékok időszakában engedjük a gyerekeket minél gyakrabban *boltost* játszani! És itt is megfogalmazódik az az – úgy látszik, még mindig szükséges – intelem: semmilyen helyzetben nem szabad a pénzre *tabuként* tekinteni!

Kik tanítsák a pénzügyi ismereteket?

Az új oktatási tartalmak sikeres átadásához – természetesen – megfelelően *felkészült pedagógusokra* van szükség. Vajon hogyan sikerül/t e téren biztosítani az oktatószemélyzet kívánatos szintű szakmaiságát? E tekintetben nemcsak a nemzetközi szervezetek javaslatai, hanem az egyes országok intézményei is különböző eszközökkel és módszerekkel próbálkoznak.

14Ld. The Maryland State Curriculum for Personal Financial Literacy Education 2010

15National Financial Educators Council: Financial Literacy Assessment Project at Texas Teacher University 2010

16Ld: newsok.com/oklahoma-schools; 2014 február 23: letöltve. 2015.04.21.

17What kids should know about money. By Liz Weston, MSN Money

18Ld. Pinterest; egy 2009 óta Amerikában működtetett, rendkívül népszerű weboldal. Az idézett szöveg a „Teach Your Preschooler About Money” cím alatt található.

Ezt megelőzően a legtöbb helyen az illetékesek kíváncsiak voltak arra is, kinek-kinek mi a véleménye a pénzügyi ismeretek értékéről. Egy 2009-ben, *Amerikában* elvégzett felmérés során¹⁹ - például - 1200 olyan tanárt kérdeztek erről, akik a középiskolák 12. évfolyamán akkor már több éve tanították ezeket. A mintába kerültek 89%-a elismerte az ilyen tananyag szükségességét, azt is érezték, hogy nekik, tanároknak meghatározó szerepük van ezeknek az ismereteknek az átadásában. 80%-uk azonban úgy ítélte meg, szakmailag még *nincsenek megfelelően felkészítve* ezekre a feladatokra, mert tanulmányaik során nem kapták meg az ehhez szükséges támogatást. (Sajnos, mindez azt is jelenti, hogy a vizsgálat vezetői által többször is hivatkozott, 2000-ben készített, hasonló témájú vizsgálat óta sem történtek látványos változások.) A megkérdezett pedagógusok azt is sérelmezték, hogy felkészítésük – már, ahol volt - tulajdonképpen a szakterületnek mindössze a következő témákra vonatkozott: kockázat-elemzés és biztosítás, megtakarítás és beruházás, pénzügyi felelősség és döntéshozatal. Számtalan más, szóba jöhető témában járatlanok maradtak. A matematikát és társadalomtudományokat oktatók, valamint a szakképző intézmények tanárai között sokan – egyéb ismereteinek köszönhetően – társaiknál kompetensebbeknek érezték magukat pénzügyi ismeretek területén is. A felmérés eredményeként levont következtetések megfogalmazták azt, hogy mind a pre-service, mind pedig az in-service képzési programoknak jobban el kell(ene) látniuk a tanárokat – nemcsak szakmai, hanem – *személyes pénzügyi ismerettel-tapasztalattal* is, mert ezek nélkül kevésbé lehet hiteles az oktatás.

Egy másik amerikai áttekintés pedig²⁰ a pénzügyi műveltség hiányával, oktatásának eddigi sikertelenségével is kapcsolatba hozta az ország lakosságának tragikus financiaális helyzetét. Felteszik a kérdést: vajon megfelelő ismeretek birtokában megtörténhetett volna-e az, hogy a közlemény megírása idején legalább 2,5 millió amerikai család otthonát jelző jelző terheli; hogy az amerikaiak 42%-ának nincs biztosítása; hogy a nyugdíj-megtakarítások szánalmasan alacsony szintet mutatnak, valamint hogy a fogyasztók nagy része nincs tisztában még az elemi szintű pénzügyi ismeretekkel sem... A válasz pedig mindenki számára egyértelmű volt...

Új-Zéland oktatási minisztériuma a gazdasági fejlődés szempontjából is *stratégiai* jelentőséget tulajdonít a pénzügyi műveltség megfelelő terjesztésének²¹, ezért először feltérképezte, hol folyik az iskolákban ilyen témájú oktatás, hol nem indult még el ez a kezdeményezés, és - a tapasztalatok bemutatása után – az intézményfenntartókkal való együttműködés keretén belül sürgetni kezdte a bevezetést. Külön programot dolgoztatott ki a területükön élő maorik és a Csendes Óceán partvidékén élő lakosság számára. A pénzügyi ismereteknek tulajdonított fontosságot bizonyítja az a gyakorlatuk is, mely szerint a pénzügyi ismeretek gondozásával megbízott partnerek - 2001 óta - egy-egy kétévente megrendezett szakmai csúcson összehozzák az oktatás és a gazdasági élet illetékeseit, hogy áttekintsék, meddig jutottak, és mik a további tennivalóik.

Írország kezdettől fogva az Európai Unió DOLCETA programját használta fel arra, hogy pedagógusainak megfelelő segítséget adjon a pénzügyi ismeretek hazai tanításához.²² A kezükbe adott, hazai kiadású módszertani kötet – a DOLCETA gondolatmenetre építkezve - 25 leckében foglalja össze a legfontosabb tudnivalókat, hangsúlyozottan a *fogyasztói ismeretek* oktatásának gondolatmenetébe illesztve azokat. Minden lecke tartalmaz az órákon alkalmazható tesztek, az ellenőrzés során kiválóan bevált kérdőíveket is.

19 Wendy L. Way and Karen C. Holden: *Teachers' Background and Capacity to Teach Personal Finance: Results of a National Study*. In: Journal of Financial Counseling and Planning Volume 20, Issue 2

20 LAUREN E. WILLIS: *Evidence and Ideology in Assessing the Effectiveness of Financial Literacy Education* 2008. University of Pennsylvania Law School - San Diego Law Review

21 Commission for Financial Literacy and Retirement Income. 2012

22 Teacher Corner: *Financial Literacy* CDVEC Curriculum Development Unit. 2011 Dublin.

A pénzügyi nevelés európai elkötelezettjei 2005-ben *Salzburgban* rendezett konferenciájukon²³ kifejezetten azzal a céllal hívták össze a szakértőket, hogy – mint a konferencia címében is jelezték – a pénzügyi ismeretek növelésével vegyék fel a harcot a *túlzott eladósodás* ellen. Aki *Ausztria* képviselőjeként felszólalt²⁴, az – érdekes módon – nem tanár, hanem banki szakember volt; ő mintegy kritikáját fogalmazta meg sok olyan programnak, amiről az eddigiekben, a pedagógiai törekvések áttekintésekor szó volt. Hangsúlyozta, hogy a pénzügyi világ egyre bonyolultabb, a pénzügyi termékek egyre nehezebben átláthatóak, az intézmények nem tudják elérni az embereket, ami a szakmai ismeretek terjesztőire mind nagyobb felelősséget ró. Növeli ezt a felelősséget még a szociális és politikai változások némelyike is; különösen a nyugdíjasok és a munkahely-keresők számának növekedése; az oktatási gyakorlat azonban nem tud megfelelni ezeknek a kihívásoknak. A legnagyobb hibát abban látta, hogy az iskolai oktatás nem kellően egyénre szabott; nem mindig a problémákhoz és helyzetekhez legjobban illő megoldásokat kínálja és alkalmazza. Így legfeljebb elméleti ismeretekhez juthatnak hozzá a tanulók – magyarázta -, de ezek a *magatartásukat* nem befolyásolják a helyes irányba; ennek tulajdonítható az a rengeteg hibás döntés, amit az egyének és a családok meghoznak.

A *Németországból* érkezett résztvevő²⁵ a pénzügyi ismeretek oktatásában az eladósodás egyik megelőző lehetőségét látta. Ő úgy látja, hogy mára a fogyasztás sok embernek már-már egyfajta kábítószerrel jelenti; ezzel magyarázza egyrészt a túlköltekezést, másrészt a megtakarítások tragikusan alacsony szintjét. Az oktatás jelenlegi formáival ezért elsősorban a megelőzést kell biztosítani; mégpedig – érdekes módon – az orvosi és kriminológiai szempontok érvényesítésével. Előbbi esetben tehát különbséget kell tenni az elsődleges prevenció (azaz minden esetben pontos helyzet-felmérést kell készíteni), a másodlagos (meg kell kezdeni a diszfunkcióra utaló tünetek felszámolását) és harmadlagos prevenció (azaz a hibás működés további következményeinek kizárása) között; s mindháromnak megvan a maga idejében a maga megkerülhetetlen szerepe. (A felszólaló egyébként úgy ítélte meg, hogy jelenleg Németországban elsősorban a Citybank és a Commerzbank vesz részt megfelelő módon az általános pénzügyi ismeretterjesztésben.) Módszertanilag egyébként nagyon érdekesnek tűnik az is, ahogyan ő különbséget tett az adósság-csapdába kerültek *pénzügyi nevelése* és az *általános pénzügyi nevelés* között: ezt az eltérést táblázattal is szemlélteti, a következőképpen:

Pénzügyi nevelés	Általános pénzügyi nevelés
Egyéni szinten zajlik	Társadalmi szinten zajlik
A saját pénzügyi tevékenység irányítására készít fel	Az adósokra a gazdasági szféra szereplőként tekint
A cél az egyéni magatartás megváltoztatása	Itt viszont a pénzügyi szereplők, érdekek és szolgáltatások kerülnek a fókuszba
A fogyasztó alkalmazkodik a piaci helyzethez	Itt viszont az általános pénzügyi készségeket fejlesztik
Az érintettek nem kínálnak fel alternatívát	Ismertetik a pénzpiac feed-back hatásait is.

Végezetül – a túlzott várakozások elkerülése érdekében – Ulf Groth arra is rámutatott: bár az általános pénzügyi nevelés nem segíti igazán az adósság-megelőzést, egy valamit azonban

23Improving Financial Literacy as a way to prevent overindebtedness. (A rendezvényt az Európai Unió Equal programja keretében tartották meg.) Ausztriát Thomas Berghuber képviselte.

24 Martin Schürz: A questionable recipe

25Ulf Groth: *Financial general education. A contribution to debt prevention?*

biztosan nyújtani tud: hozzájárulhat a túlzott eladósodás elkerüléséhez. És – a tapasztalatok ismeretében – ez sem kevés.

A *Belgium* vallon térségét képviselő Didier Noël²⁶ elmondta: ők 2001 óta – francia minta alapján – működtetik pénzügyi ismeretterjesztő programjaikat, elsősorban a helyi szociális és család- és ifjúságsegítő, valamint biztosítási központokban. Említést tett olyan média-eseményekről is, amik szintén a pénzügyi tájékozottság segítésére vállalkoznak; elsősorban az írott sajtó lehetőségeit használják ki a különféle vásárlási tesztek és fogyasztóvédelmi ismereteket népszerűsítő közleményekben, s noha a televízió is megpróbálkozik pénzügyi témájú műsorokkal, el kellett ismernie, hogy ezek a vállalkozások eddig nem érték el a kívánt hatásokat. Iskoláikban egyébként a 12 és 18 év közötti tanulókat tekintik munkájuk célcsoportjainak, nincsenek azonban kifejezetten a pénzügyi ismeretek átadására szakosodott tantárgyaik, hanem ezeket egyéb – főként közgazdasági és szociális - témákhoz kapcsolják. Ennek megfelelően a pedagógusok sem kapnak semmiféle speciális felkészítést, legfeljebb egy-egy bank által szervezett – térítésmentesen igénybe vehető – nyílt napon tájékozódhatnak a szakma újdonságairól. Az is eredmény lenne – vélte -, ha a flamand és a német közösség illetékesei is legalább ennyit megtennének (bár, valljuk be, más országokban már ennél sokkal előbb vannak).

A *Finnországot* képviselő résztvevő²⁷ az ottani fogyasztói ügynökség tisztségviselője; ott ugyanis ez a szervezet vállalta magára a fiatalok és idősebbek pénzügyi kultúrájának alakítását. Eszközeik között – a hagyományos tantervi gyakorlaton kívül – olyan érdekességek is szerepelnek, mint a médiában rendezett játékos versenyek, vagy a középiskolások kezébe adott vásárlási kalendárium. Működtetnek ezeken kívül egy olyan online szolgáltatást, ami a felhasználók által feltett kérdésekre igyekszik multidiszciplináris megközelítésből válaszolni.

A *svéd* hozzászóló²⁸ mondanivalójának egyik meghatározó elemét annak a felmérésnek az ismertetése adta, amit a hazájukban már jó két évtizedes fogyasztóvédelmi oktatás tapasztalatairól készítettek. (Náluk a pénzügyi ismeretek oktatása mindmáig ebbe a keretbe illeszkedik.) Egy 1995-97 közötti vizsgálat során ugyanis kiderült, hogy a pedagógusok ezeket a témákat elsősorban a tanulók közvetlen környezetét érintő háztartás-gazdaságtani tudnivalók megismertetése érdekében alkalmazták, nem kevés nehézséggel, mert úgy érezték: munkájukhoz nem kapnak megfelelő szakmai iránymutatást. Mivel egy tíz esztendővel később megismételt felmérés során sem voltak elégedettek az eredményekkel – a kilencedikesek 30 százalékának ilyen ismeretei változatlanul alapvető hiányosságokat mutattak -, úgy határoztak: a fogyasztói ismeretek átadásához segítséget kérnek a *civil szféra* megfelelő intézményeitől is.

Szükség van a családok segítségére is...

Már az előzőekből kiderült, sokan úgy látják: a pénzügyi műveltség megalapozásában ma sem nélkülözhető a *család* szerepe, annak ellenére, hogy az utóbbi időkben éppen a családok sürgették ennek a témának az iskolai oktatásba való beemelését. Akárhogy is vesszük, tényleg a családok pénzügyi lehetőségei határozzák meg azt, mire költenek; szereznek-e tulajdont vagy nem, kötnek-e biztosítást vagy nem, vannak-e adósságaik és milyenek, hogyan tudják kezelni egy-egy váratlan betegség vagy a munkanélküliség pénzügyi következményeit, miképpen gondoskodnak inaktív éveik pénzügyi biztonságáról stb. Nem csoda tehát, ha az ismeretterjesztő kiadványok piacán egyre több olyan mű található, ami éppen a családoknak

²⁶*Educating the public* c. előadásával. (A rendezvényről ld. 23. lábjegyzet)

²⁷Maija Puomila: Topical review of financial counselling

²⁸Richard Ahlström: Consumer Education in Compulsory Schools

nyújtható pénzügyi ismeretterjesztés lehetőségeit ragadja meg. Kézikönyvvel kívánják segíteni – például – azokat, akik a „*Habitat for Humanity*” program jóvoltából jutottak otthonhoz²⁹, mégpedig könnyen áttekinthető kérdések és a rájuk adott válaszok segítségével. Külön célcsoportot jelentenek sok helyütt a bevándorló családok³⁰, akiknek életfontosságú lehet a hirtelen jött, a megszokottnál jóval nagyobb lehetőségeket ígérő gazdasági-pénzügyi környezet megértése. A Világbank ezért két évvel ezelőtt belevágott egy olyan pilot-projektbe, melyben 400 Amerikában élő, indonéziai bevándorló családot vizsgáltak, különböző kategóriákra és a megfelelő kontroll-csoportokra osztott környezetükben. Az egyik meghatározó különbség az, hogy vagy csak a család munkaviszonyban álló tagja részesült némi pénzügyi képzésben, vagy a erre család többi tagjának is lehetőséget adtak. Az eredmény – korántsem meglepően – azt mutatta, hogy csak az egész családdal való foglalkozás érte el a szükséges attitűd-változásokat, amit nem csak a megtakarítások növekedése jelzett, hanem – például – a kölcsönigénylések csökkenése is.

Különösen rászorulnak a pénzügyi ismeretterjesztésre az *alacsony jövedelmű* családok – értelmezi vizsgálatait tapasztalatait három kutató³¹, akik a kifejezetten e témákkal foglalkozó chicagói Woodstock Intézet megbízásából készített elemzésük nyomán ajánlásokat is megfogalmaztak. Ezt azért is szükségesnek tartották megtenni, mert megfigyeléseik során nem csak a pénzügyi ismeretek hiányából következő – már fentebb is érintett – problémákkal találták magukkal szembe, hanem látniuk kellett: az adósság-csapda és ingatlan-elárverezés távlatai mellett ezeket a családokat és tagjaikat még az egészségromlás és a munkahelyvesztés réme is fenyegeti. Ezzel ellentétben viszont az eredményes pénzügyi nevelés eredményeképpen akár a szegénység is csökkenthető! Természetesen csak abban az esetben – és a következőkben már a javaslatokból idézünk -, ha az iskola valóban adekvát ismereteket közvetít, ha a fogyasztóvédelmi tanácsok megfelelő segítséget kapnak a haszonérdekű vállalkozások ellenében; ha a pénzügyi intézmények az alacsony jövedelműek számára is lehetővé teszik szolgáltatásaik tisztességes igénybe vételét. Chicago iskolában egyébként 1999 óta működik egy ún. „*Bank at School*”, azaz „Bank az iskolában” program is, amely kéthetente egy-egy banki szakember fogadásával, illetve a banki helyszíneken biztosított gyakorlatokkal teljesíti ki a curriculumot. (Nem szabad megfeledkezni annak megemlézéséről sem, hogy a nagyváros egyik vezető bankja éppen a *Junior Achievement Program* alapján működik együtt az iskolákkal; ez a kezdeményezés egyébként közel 100 esztendő óta³² mára már a világ 130 országában működik, évente közel 30 millió fiatal számára kínálva fel 50 globális programja valamelyikét.)

Könnyű volt felismerni, hogy a családok pénzügyi ismereteinek gazdagításában eredményesnek bizonyulhatnak a *munkahelyen* szervezett programok is. A *minnesotai egyetem* szakemberei mindenesetre úgy látták, hogy ezeknek a képzéseknek a jótékony hatásai nemcsak a munkavállalók és a szélesebb közösség, hanem a munkaadók számára is kedvezőek. Náluk a '80-as évek óta vannak lehetőségek dolgozóik pénzügyi műveltségének a fejlesztésére, és úgy tapasztalják, hogy azóta sokkal kedvezőbben alakulnak a családok köztartozásai, csökkennek a kiadásai, még a befektetési hajlandóság is erősödik bennük, és – mintegy másodlagos hatásként – csökken a stressz-terheltség és a nő az átlag-teljesítmény is.³³

29Managing your money and expenses:“*Family Financial Literacy*” A MANUAL FOR HABITAT FOR HUMANITY BORROWERS 2007. Citygroup

30Ld. A Világbank erre specializálódott kiadványt is megjelentetett, többek között Yoko Doi, [David McKenzie](#) and [Bilal Zia](#): *The Impact of Financial Literacy Training for Migrants and their Families*. October, 2012. In: Finance and Private Sector Development econ.worldbank.org

31Katy Jacob - Sharyl Hudson – and Malcolm Bush: *Tools for Survival: An Analysis of Financial Literacy Programs For Lower-Income Families* Annie E. Casey Foundation; Woodstock Institute 2000

32A *Junior Achievement Program* 1919 óta segíti az iskolásokat a vállalkozási ismeretek és gyakorlat elsajátításában; Magyarországon ez a kezdeményezés 1993 óta van jelen, elismerésre méltó sikerekkel.

33Ld. „Benefits of Workplace Comprehensive Financial Education” MetLift 2010

Hasonlóan pozitív hatásokról számolt be egy 2002-2003 évi workshopjuk nyomán a marylandi egyetem kutatócsoportja³⁴ is. A saját alkalmazottaik körében végzett pénzügyi ismeret-bővítésként szolgáló programok nyomán azt tapasztalták, hogy a képzés megkezdése előttiekhez viszonyítva nem csak a saját pénzzel kapcsolatos magatartás változott meg kedvezően, hanem – mindenkit meglepve – feltűnően csökkentek a munkahelyi hiányzások is. Természetesen ez utóbbi észrevétel pontos magyarázata még további vizsgálatokat igényel, de nem ok nélkül feltételezhető, hogy az elérni kívánt pénzügyi „jól-lét” – s talán a nyugdíj-tervezésben megnyílt biztató távlat is – szerepet játszott benne.

Ha már ismét szóba került a pénzügyi „jóllet” – azaz *wellness* – fogalma is, említsük meg azt is, hogy vannak olyan munkahelyi ismeretterjesztő programok a pénzügyi területen is, amelyek bevallottan egyfajta *wellness*-modellt követnek. Az egyik ilyen, Kansas City egyik vezető bankjának szakértői³⁵ által kidolgozott – kilenc héten át tartó, heti egy órát igénybe vevő – módszert ma már több amerikai intézményben is alkalmazzák; lényege egy sajátos PPP (azaz a nálunk is ismert Public-Private-Partnership) konstrukció, mely a résztvevőket egyfajta „Tudatosság – Oktatás – Viselkedés” folyamat mentén készíti fel az eredményes pénzügyi *akciók* vállalására. E modell lényege ugyanis az, hogy a hagyományos szakértői ismeretátadást követően – a második szakaszban – egyéni foglalkozás keretében minden résztvevővel közösen elkészítenek egy, az év hátralévő részére vonatkozó *pénzügyi tervet* is, aminek az alakulását – a harmadik szakasz során - időről időre a tanácsadókkal együtt ellenőrzik. A hatás ezúttal is sokrétűnek bizonyult: a korábban már sokszor hivatkozottakon kívül érdemes még megemlíteni a számlafizetési fegyelem növekedését, a pénzügyi szolgáltatók és szolgáltatások rugalmasabb igénybe vételét. Több résztvevő úgy tapasztalta, hogy a kiegyensúlyozottabb családi gazdálkodás csökkentette a családon belüli – elsősorban a házastársak közötti feszültségeket. Ezáltal pedig – minden bizonnyal - hozzájárultak kiskorú és tizenéves gyermekeik iskolai sikeréhez is.

*

Amint láthattuk, sokszínű a pénzügyi ismeretek oktatását magára vállaló kínálat; érdekes módon azonban bizonyos témák következetesen hiányoznak belőle. Nem találkozni olyan alapfogalmak ismertetésével, mint a részvény és a kötvény, illetve a köztük lévő különbségek bemutatása (a közgazdasági iskolák, persze, ezekkel a témákkal is foglalkoznak) vagy a tőzsde működése; alig kerül szóba a jótékonyág kérdése, és a művészetek támogatásáról, a polgári mecenatura lehetőségeiről sem került szó. Legfeltűnőbb azonban az, miért nem foglalkoznak az iskolák is a pályázatok pénzügyi feltételeinek megtanításával akkor, amikor ma már az élet szinte minden területén szükség van az intézmények – így az iskolák - működtetéséhez a különféle pályázati lehetőségek megkeresésére, kiaknázására. Miért csak a vállalkozási ismeretek oktatásakor tartják fontosnak az erre való felkészítést?

34Kim, J. Workplace financial education program: *Does it have an impact on employees' personal finances?* In: Journal of Family and Consumer Science 2007/1

35Kelly D. Edmiston, Mary C. Gillett-Fisher and Molly McGrath: *Weighing the Effects of Financial Education in the Workplace* ; Research Working Papers 2009.